

Základy redakční práce

Eva Juláková

E-mail: julakova@kav.cas.cz

Tel: 607 565 211

JAZYKOVÉ ZÁLEŽITOSTI

To je případ váš, vy lidé čeští. Máte v rukou stradivárky, a hrajete na nich jako šumaři.

Pavel Eisner

Zásady

1. Text musí být gramaticky správný, jak po stránce pravopisu a tvarosloví, tak z hlediska pravidel větné stavby.
2. Použitý jazyk by měl odpovídat účelu a typu textu a měl by mít patřičnou stylistickou úroveň.
3. Text musí být přehledně a logicky uspořádán.

A ještě dvě zásady:

- Rozmysli si, **co chceš říct**, a teprve po řádném ujasnění věci o ní piš.
- Piš tak, aby se to dalo **číst**, vybírej pravé prostředky v pravou chvíli

Rozdíl

- spisovná čeština - jazyk prestižní
- obecná čeština (náhrada dialektů) - naše mateřština

Rozlišujeme:

- knižní vyjadřování – formální
- hovorový jazyk – neformální
- výrazy a vazby stylově neutrální

Norma, kodifikace a úzus:

- chyby proti spisovné normě (nespisovné tvary)
- hyperkorektní tvary
- chyby z neznalosti
- chyby v rovině myšlenkové
- nevhodnost pro danou situaci

Pravopisné nesrovnalosti a stylistické prohřešky

Triviální chyby:

- nejednotnost pravopisu
- chyby ve shodě (podmětu s přísudkem, podstatného jména se zájmenem nebo zájmenem)
- chyby v tvaru sloves ve třetí osobě plurálu
- chybné a nekonzistentní pády
- chybějící nebo nadbytečné čárky

- **Každý autor by byl schopen sám ve svém textu najít a opravit naprostou většinu triviálních chyb. Jen to chce text číst, pečlivě, třebas mnohokrát.**
- **Jestliže nevíte, zda je napsaná věta správně, změňte formulaci na jinou, jejíž správností si jste jisti.**

Pravopis

- měkké i, nebo tvrdé y;
- -ě- nebo -je- nebo -ně-;
- s nebo z;
- délka některých samohlásek.

i/y

- *hy/chy/ky/ry/dy/ty/ny*
- *ži/ši/či/ři/di/ti/ni*
- *b-f-l-m-p-s-v-z* – vyjmenovaná slova s -y-
- shoda (muži šli, ženy nebo děti šly)
- pádové koncovky (dej to pánovi/pánovy kalhoty, s našimi cíli)
- -ami, -imi, -emi

-ě- nebo -je- nebo -ně-

- jemný/jemně, pitomý/pitomě, šikmý/šikměji, soukromý/soukromě, tam/tamější
- -bě-, -pě-, -vě-, -mě-; od slovesa *mnít* je -mně- (pomněnka, zapomněl, domněnka)
- objet (od objíždět, předpona *ob-*); oběd (od obědvat, ne objídat či vyjídat!), objednávka (od jednat), vjezd (od jezdit)

s/z

- předložka:
 - se 7. pádem **s/se**
 - s 2. pádem **z/ze** (odpovídá v/ve, když to bylo **ve** skříni, vezmu to **ze** skříně),
 - s 2. pádem **s/se** (bylo to **na** povrchu – knižní – se stolu),
 - kdo s koho, být s to
- předpona **s-** = „dohromady“ (sloučit, shromáždit), „shora dolů“ (smést, smýt. sklouznout, spadnout)
- předpona **z-** = změna (stavu)
svolat - zvolat, smazat - zmazat, sběh - zběh, sbít - zbít,
správa - zpráva, svolit - zvolit, strnout - ztrhat;
zpěv, zpověď

Délka samohlásek

1. -icí (účelové)/-ící (probíhající akce)

kropící konev / muž kropící trávník,

balící papír / prodavač balící zboží,

řídící páka / řídící učitel,

těsnící kroužek / instalatér těsnící potrubí

Vždycky KRÁTKÁ samohláska je ve slovech:

aktiv, beton, buldozer, buvol, expertiza, fobie, garderoba, kasino, kviz, marihuana, mikrofon, minus, odpřisahnout (i když je přísaha), opletačky (i když je oplétat), pardon, piano, schematický, sporožiro, stadium, staniol, sugestivní, symposium, šampon, tematický, teze, tchyně, vytyčit, žluva aj.

Vždycky DLOUHÁ samohláska je ve slovech:

ateliér, blůza, disciplína, fakír, fíkus, fólie, glóbus, holínky, kartotéka, kritérium, lékárna, liána, malárie, odpočívadlo, panoráma, počítač, potápěč, provizorium, prozatímní, schéma, skóre, stíhačka, téma, úhlopříčka, uklízečka, upřímnost, uragán, vitrína, výjimka (nikoliv vyjímka, i když je vyjímat), výšivka (nikoliv vyšivka, i když je vyšívat) aj.

Velká písmena

Nebudeme řešit tady, ale naučte se to !

Hranice slov v písmu

Spřežky:

- předložka + podst. jm. apod. - **dohromady, nebo obojí**:
vpřed, stěží, nahlas, nahoru (vs. na horu Říp), *spatrá, kvůli, bezpochyby, kupodivu, kvečeru*;
- *dlouhohrající, kolemjdoucí, bůhvíkdo i bůh ví kdo, takzvaný i tak zvaný, víceméně i více méně*;
- *modrozelený vs. modro-zelený*

Kdy divis, kdy dvě slova a kdy jedno slovo?

Divis:

- **jména osobní a místní:** Čapek-Chod, Ostrava-Poruba;
- **složky v souřadném stavu** (můžeme dát plus nebo „a“): *propan-butan*, *literárně-hudební* (první část na -sko, -cko, -ně a -ově);
- **složky vyjadřují vzájemnost nebo protiklad:** česko-anglický, oxidačně-redukční;

Bez divisu jako jedno slovo:

- složená přídavná jména a složeniny příd. + podst. jm.
(chemickotechnologický, jihomoravský, trestněprávní - je trestní právo);
- bys, kdybys, abys; tys tam nebyl;
- zakončení -o = jedno slovo (hluchoněmý, sladkokyselý
- zakončení -ě = jako dvě slova (fyzikálně chemický - je fyzikální chemie)

Divis - pomlčka

- divis (spojovník, rozdělovník) – nemůže mít kolem mezery
- krátká pomlčka – mezery může mít, ale nemusí
- dlouhá pomlčka – mezery mít musí

Gay-Lussacův, ale Boylův–Mariottův
propan-butan, ale soustava kapalina–pára
1936-1945

Tvarosloví

Podstatná jména

Mnoho nepravidelností ve skloňování.

Časté změny normy.

OVĚŘTE SI, cokoliv si nebudete jisti.

Chybné a nekonzistentní pády

s výsledky testů získaných s prvky - ???

s výsledky testů získanými s prvky (nezískal testy, ale výsledky)

je úměrná hodnotě potenciálu odpovídajícímu ...

- je úměrná hodnotě (toho) potenciálu odpovídajícího ...
- je úměrná ~~hodnotě~~ (tomu) potenciálu odpovídajícímu ...

Přídavná jména

- **krátké (jmenné) tvary** - zdrav, šťasten
rád, bos

projednána vs. projednaná; zasažena(á)

- snadnější i snazší
snadněji i snáze
čistější i čistší
raději i radši

- **nestupňovat**: maximální, optimální, vrcholový
- ne „víc pečlivější“, „víc tmavší“, „více sledovanější“
- mnohdy místo vysoký/nízký stačí velký/malý;
- **ceny nejsou laciné, ale nízké** - laciné je zboží (sleva -50 %)

Zájmena

- *ji/jí , ni/ní , naši/naší* - podle *tu/té* ;
- *ho, jeho, něj, jej* - správné (dříve *ho* špatně pro m. neživ., pro stř. *je/ně*) ;
- *mé/moje, mí/moji* - oba tvary správné, ale *mojeho, mojích, mojim* NE ;
- zájmeno *svůj* ;
- *jenž* - pozor!! = který ;

Číslovky

- základní i řadové 1 až 12 (15) vypsát slovy!!
- „po 20^{ti} letech“ je barbarství;
- místo „10metrový“ určitě lepší „desetimetrový“;
- *tří, čtyř* i *třech, čtyřech*
- **ale NE:** *obouch, dvouch, dvěmi* ;
- pozor na význam: milion = 10^6
miliarda = 10^9 (CZ), 10^{12} (ang.)
bilion = 10^{12} (CZ)

Slovesa

- *sázejí/sází* apod. (je přípustný kratší tvar)
- **ale NE** *prosejí* (není přípustný delší tvar) - *prosí, vědí, jedí*;
- *muset*, ne *musit* (příliš knižní);
- ***bych, bys, by, bychom, byste*** - špatně je **bysem**, špatně je **by jsem** (hyperkorektní);
- **přechodníky**: *neumíte-li je, buď se to naučte, nebo je nepoužívejte*;
- **pasivum**: opisné (bylo uděláno)
zvrtné (udělalo se) - mnohem lepší;
- **slovesné vidy** - lahůdka češtiny;

Slovní zásoba

- neopakovat pořád stejné slovo (není-li to odborný termín),
- **odborný termín** (tj. výraz) a **pojem** (to, co je termínem vyjadřováno); přijmout termín je něco jiného, než chápat pojem;
- tvoření nových odborných termínů - pravopis!
- rozlišovat slova podobného významu:

- **alternativa × varianta;**
- **výsledek × důsledek;**
- **elektrický × elektronický;**
- **zásuvka × zástrčka;**
- **rozdílný × odlišný:** řeknu-li "A a B jsou **rozdílné**", znamená to, že **A je jiné než B** v tom o čem mluvím, řeknu-li "A a B jsou **odlišné**", znamená to, že v tom o čem mluvím, **se A i B liší od nějakého jiného C - tedy A a B jsou v tom stejné,**
- **ustavit** (tj. zřídit, založit) × **ustanovit** (někoho do funkce);
- **význam × smysl;**
- **poznat** (seznámit) × **rozeznat** (rozlišit);
- **jméno × název** (osoby mohou mít jen jména);
- **symbol × značka** (může být i jiná než písmeno)
- **termín × pojem;**

- **popřít × vyvrátit:** jestliže něco popřu, vycházím z toho, co já vím nebo si myslím, jestliže něco vyvrátím, je to nepravdivé;
- **tušil × myslel:** „tušil jsem“ něco, co se potvrdilo, „myslel jsem“ něco, co se potom nestalo
- **vyřídit** (někomu něco od někoho) × **vzkázat** (někomu něco po někom);
- **důvod × příčina:** důvod směřuje k cíli, odpovídá spojce **aby**; příčina takové směřování k cíli nemá, odpovídá spojce **protože**: Chtěli jsme jít na výlet, abychom se protáhli (to je důvod), ale protože pršelo, zůstali jsme doma (to je ta příčina).

Zkratky

- není-li obecně známá, uvést význam (seznam zkratek !!);
- zkratka má končit souhláskou nebo skupinou souhlásek (*mech.*, ne *mecha.*);
- většinou z počátečního písmene nebo skupiny písmen (lineární zkr.);
- nebo jen souhlásky (skeletové zkr.) (kpt., rkp., mld.);
- nebo první písmena částí složeného slova (sv., čb) nebo první a posl. písmeno (rámcové zkr.) (fa, pí - bez tečky);
- z slov psaných velkými písmeny i zkratka velkými písmeny.

S tečkami, nebo bez teček?

- písmenné (iniciálové) zkratky v češtině obecně bez teček (USA), v angličtině často s tečkami (U.S.A.);
- slabikové (lineární) zkratky s tečkami (pozn., str., obr.);
- **křestní jména - jen jedno písmeno** (F. lepší než Frant.)
- **zkratky akademických a pedagogických titulů - předepsané, velká písmena** (MUDr., RNDr., Ing., Ph.D., CSc., ale prof., doc., dr., ing. arch. !!!);
- PhDr. Jan Novák vs. Jan Novák, Ph.D.)
- zkratky ustálených slovních spojení **dohromady** (aj., čj., atd., apod., např., popř., mj., tj., tzn., tzv.)
- **resp., event. → popř., (příp.)**

Zkratky vs. značky

- značky - často grafické znaky (@, %) nebo upravená písmena (\$, €);
- grafická podoba přesně předepsána;
- za značkou **NIKDY tečka** (ani Kč. !);
- mezi číslicí a značkou **VŽDY MEZERA**, bez mezery to je přídavné jméno (např. 3V = třívoltový);
- NMR-spektroskopie, π -elektrony, nebo spektroskopie NMR, elektrony π (přívlastek shodný a neshodný);
- **značky jednotek - budeme se věnovat později**

Cizí slova

- citátové výrazy (in vivo, fair play);
- cizí slova - ještě nejsou plně zařazena = původní pravopis: fortissimo, laser, brutto;
- přejatá slova - počestěný pravopis - a tady je ten problém !!
- zdomácnělá slova: fotbal, růže, pošta;
- hybridní slova: elektroléčba, nanočástice;

Pravopis cizích slov

Podle výslovnosti (?!):

- -e-/-é- místo -ae-, -ai-, -oe- (aféra, pedagog, rentgen)
- -k- místo -c-: kakao, kaňon, streptokok;
- -j- místo -i/y- vysl. jako -j-: hokej, jachta;
- -t- místo -th- (teorie, metoda, téma, teze);
- -z- místo -s-:
 - -s- vždy vyslovované [z] → píšeme -s- i -z-, **tvary se -z- významově neutrální** (exkurze, fyzika, univerzita)
 - kons- → u zdomácnělých slov dtto (konzerva, konzultace); ale: konsekvence, konsensus (s se VYSLOVUJE !);
 - slova na -ns, -rs, -ls: obojí, bez stylového rozlišení
 - -ismus: obojí, **tvary se -s- významově neutrální**
 - slova na dis- pouze -s- !!! (POZOR NA dys- = jiný význam)

Kdy „s“ a kdy „z“?

Doporučuji vždycky „s“, protože se i vyslovuje:

busola, disertace, diskuse, impuls, kurs, misantrop,
plisovaný, puls, renesance, resort, revers, režisér,
skansen, spropitné , všechna slova na -ismus

A ještě pár „chytáků“

- molekulární/molekulový
- strukturální/strukturní
- potenciální (potencionální je špatně)
- pórovitý vs. porézní
- detegovat - moc prosím s -g-
- pasterizace = pasterace; polymerizace = polymerace
- dihedrální - mělo by být diedrický, jako tetraedrický
- vytypovány vs. vytipovány

INTERPUNKCE aneb ACH TY ČÁRKY !!

... tak jako se někteří lidé celý život nenaučí trojčlenku, nenaučí se ani psát správně čárky, protože jejich duševní impotenciál nestačí na to, aby se naučili větný rozbor.

Josef Zvoníček: Stručná učebnice spisovatelství

Několikanásobný větný člen se odděluje čárkou:

- jsou-li k sobě přiřazeny **beze spojek** nebo nejsou-li mezi nimi spojky **a, i, ani, nebo, či** ve významu slučovacím (koupil pečivo, mléko a máslo);
- mezi výrazy vyjadřujícími poměr stupňovací, odporovací, důsledkový, přípustkový apod.:

nejen ..., ale i ...,

jak ..., tak ... (šetřit, znamená čárku navíc)

..., až ...

..., ani ...

..., nebo ...

A kdy je jindy čárka?

- **vložené věty**: čárka před i **za** VŽDY (spočítejte si slovesa);
- **přívlastek volný** (rozvíjí platnost celé skupiny) se čárkami odděluje (před i **za**), **přívlastek těsný** (vypuštění mění význam) **se čárkami neodděluje**: „Ženy oděné minisukněmi naházeli muslimové do řeky.“
- **přístavek za jménem**: RNDr. Novák, CSc., apod.;
- před **nebo** ve významu vylučovacím, před **a proto**, **a tedy**, **a ne** (viz výše).

Pozor na angličtinu!

- bred, butter, and milk; česky chléb, máslo a mléko (bez čárky).
- Anglicky je správně: Under these conditions, the system is in equilibrium.
Česky je správně: Za těchto podmínek je systém v rovnováze. (bez čárky !)

Slovosled někdy pomůže

Řada zpracovaných průzkumů v době, kdy centrální archivace neexistovala, zanikla.

Řada zpracovaných průzkumů zanikla v době, kdy centrální archivace neexistovala.

Na základě připomínek jazykových korektur, byly tyto zpracovány do textu. Následně putoval čistopis do tiskárny. Nyní se provádí korektury textu připraveného v tiskárně

Připomínky z jazykových korektur byly zpracovány do textu. Následně putoval čistopis do tiskárny. Nyní se provádějí korektury textu připraveného v tiskárně.

Výčty

- musí být zachována základní gramatická pravidla (uvozující část věty a text jednotlivých bodů musí gramaticky správně navazovat, jednotlivé body musí mít konzistentní pády, vazby apod.);
- všechny body výčtu musí mít stejnou gramatickou podobu - musí to být buď věty, nebo slovní spojení;
- uvozující věta zpravidla končí dvojtečkou a je výhodné ji formulovat tak, aby jednotlivé body výčtu mohly být v prvním pádě;
- není stylisticky nejohravnější, začínají-li jednotlivé body výčtu předložkou a je vyslovenou chybou, jestliže předložkou končí uvozující věta.

Příklady:

Získané výsledky řešení umožňují:

- (1) racionální modelování destruktivních procesů,
- (2) navrhnout novou návrhovou metodu.

Získané výsledky řešení umožňují:

1. racionálně modelovat destruktivní procesy,
2. navrhnout novou metodu.

Byly ověřovány dva postupy:

- 1) autoklávová dehydratace v prostředí nasycené vodní páry za zvýšeného tlaku a teploty,
- 2) v roztocích solí za podmínek atmosférického tlaku.

Byly ověřovány dva postupy:

1. autoklávová dehydratace v prostředí nasycené vodní páry za zvýšeného tlaku a teploty,
2. příprava v roztocích solí za atmosférického tlaku.

Mikroskopické studium provedené v rámci studia transportu solí pórovou strukturou cementových malt a betonů a vzniku eflorescentů prokázalo:

- že vznik eflorescentů úzce souvisí s použitým kamenivem;
- že minerální druh eflorescentu závisí na vlhkosti a při podmínkách v místě depozice;
- závislost na povaze záměsové vody a současně na geologickém podloží.

Mikroskopické studium provedené v rámci studia transportu solí pórovou strukturou cementových malt a betonů a vzniku eflorescentů prokázalo **tyto skutečnosti:**

- Vznik eflorescentů úzce souvisí s použitým kamenivem.
- Minerální druh eflorescentu závisí na vlhkosti a na podmínkách v místě depozice.
- Minerální druh eflorescentu závisí na povaze záměsové vody a současně na geologickém podloží.

A co na závěr:

1. Kdykoliv a v čemkoliv si nejste jisti, ověřte si to (pravidla, mluvnice, poradna ÚJČ AV ČR – <http://www.ujc.cas.cz/poradna>) – JazPoradna na stránkách.
2. Budujte a rozvíjejte svou stylistickou a lexikální dovednost.
3. Uvědomte si rozdílnost stylu vyplývající z účelu použití, ale nezapomínejte, že i mezi sebou musíte mluvit přijatelným jazykem.
4. Chraňte spisovnou češtinu.